

RECENSIES

ALGEMEEN

C. I. Cruson, H. Kleijer, ed., *Het historisch atelier. Controversen over causaliteit en contingentie in de geschiedenis* (Meppel: Boom, Amsterdam: S1SWO, 1990, 190 blz., f29,50, ISBN 90 6009 946 X).

Wat is het karakter van het verleden? Kent het een inherente structuur, die—met meer of minder moeite—aan de hand van nauwgezet toe te passen wetenschappelijke methodes valt te reconstrueren? Of is het verleden niet meer dan een verzameling losse feiten en begrippen, die—om betekenis te krijgen—moeten worden geplaatst in een zinvolle, door de historicus te construeren structuur, per definitie subjectief en tijdelijk van karakter? Is—met andere woorden—de historicus een soort archeoloog, die met wetenschappelijk verantwoord gekrab en geveeg en met engelengeduld langzaam maar zeker de objectieve contouren blootlegt van een bouwsel uit het verleden? Of is de historicus een soort architect, die op basis van artistiek talent en ervaring losse bouwstenen uit het verleden samenvoegt tot een zinvol geheel, die de historische feiten ook meerdere interessante betekenissen kan toekennen door ze de ene keer—om de beeldspraak voort te zetten—te gebruiken voor de bouw van een wolkenkrabber, de andere keer voor het optrekken van een tuinschuurtje.

Het is een oude discussie, die teruggaat op de negentiende eeuw, toen de geschiedschrijving zich begon te professionaliseren. Steeds meer historici keken met een begerig oog naar de natuurwetenschappen, die door middel van harde wetmatigheden en strenge causale redenties het karakter van de werkelijkheid feilloos in kaart konden brengen. Onder het motto 'Dat moeten wij ook hebben!' begonnen zij de geschiedschrijving om te vormen tot een sociale wetenschap. Tegenover deze zogenaamde positivisten stonden de historisten. Zij stelden, dat de geschiedschrijving—net als het menselijk leven, dat haar onderwerp is—oneindig veelzijdig van karakter is en zich dus niet in 'begripsbevrozing' (Huizinga) laat vangen. De historisten stelden, dat geschiedschrijving haar legitimatie niet ontleende aan de mate van 'wetenschappelijkheid', maar aan de mate waarin zij gelezen wordt, aan de mate waarin zij geldt als cultuurdrager. Beeldend vermogen, psychologisch inleven en literaire stijl stelden zij—op basis van een traditie van millennia—boven (quasi-)wetenschappelijkheid. Hun kritiek mocht echter niet baten; de verleidingen van het 'exacte weten' waren te groot. Het historisch-positivisme veroverde een dominante positie. Pas medio jaren zeventig van de twintigste eeuw kwam de ommekeer. De sociale en milieu-problemen toonden aan dat de samenleving niet 'maakbaar' was; daarmee verdween ook de legitimatie onder de eis van 'maatschappelijke relevantie', die met het wetenschappelijke imago van het historisch-positivisme verbonden was. Bovendien was de geschiedschrijving door verregaande opdeling in specialismen en door analytisch jargon zo bloedeloos geworden, dat door menig onheilsprofeet het einde van de discipline voorspeld werd.

Analoog aan de kunst, waar men afscheid nam van het modernisme en terugkeerde naar klassieke begrippen als schoonheid en zeggingskracht, herontdekte men in de geschiedschrijving de waarde van historicistische begrippen als zinvolle synthese en leesbaarheid. De geschiedfilosoof Ankersmit werd de verwoorder bij uitstek van dit inspirerende, doorhem 'narrativistisch' genoemde geschiedbeeld, en verwierf—mede vanwege zijn boeiende, heldere schrijven—verteltrant—onder historici grote populariteit.

De calvinistische voorkeur voor exactheid en 'waarheid' verloochent zich echter niet zo snel, en Nederland zou Nederland dan ook niet zijn als het zich zonder slag of stoot bij deze ontwikkeling zou neerleggen. Er wordt eindeloos voortgeborduurd op de oude controverse tussen historicisme en positivisme, waarbij via een achterdeur de verleidingen van het 'zekere' positivisme toch steeds weer dreigen binnen te dringen. De bundel *Het historisch atelier* (1990) kan als onderdeel van deze discussie worden beschouwd: een debat tussen een aantal geschiedfilosofen naar aanleiding van de interessante en terecht veelbesproken dissertatie van Chris Lorenz *De constructie van het verleden* (1987).

Het debat heeft als onderwerp 'controversen over causaliteit en contingentie in de geschiedenis'. P. H. H. Vries, A. A. van den Braembussche, T. Blom, T. Nijhuis en O. G. Heldring presenteren in de bundel een viertal artikelen, waarbij de eerste twee een neo-positivistisch uitgangspunt innemen (met veel aandacht voor wetmatigheden en causaliteit), de laatsten meer een constructivistisch, op zinvolle interpretatie gericht standpunt. Lorenz, die alle artikelen heeft voorzien van een uitgebreid weerwoord, neemt hierbij min of meer een tussenpositie in, welke door Vries vrij hard, door Heldring met de nodige humor bekritiseerd wordt.

Alhoewel de artikelen zonder uitzondering getuigen van grote eruditie, komen ze — zonder schokkend nieuwe inzichten te bieden — steeds weer uit bij de aloude tegenstelling positivisme-historisme. Er is, kortom, weinig nieuws onder de zon. Om echter zelfstandig tot deze conclusie te geraken, moet men zich eerst wel door een brij van bijkans onleesbaar vakjargon heen worstelen met begrippen als 'contingentie-ontologie', 'substantialistische en relationistische ontologieën', 'compatibele aansluitingen', 'conditioneringsverhouding' en 'Kuhniaanse incommensurabiliteitsthese'. Als het waar is, dat de geschiedschrijving haar legitimatie ontleent aan de mate waarin zij door het publiek gelezen wordt, en dat de geschiedfilosofie haar legitimatie ontleent aan de mate waarin zij door historici gelezen wordt, dan houd ik in het geval van *Het historisch atelier* mijn hart vast.

Ronald Kuipers

P. H. H. Vries, *Vertellers op drift. Een verhandeling over de nieuwe verhalende geschiedenis* (Cahiers sociale geschiedenis VIII; Hilversum: Verloren, S. 1.: Nederlandse Vereniging tot beoefening van de sociale geschiedenis, 1990, 159 blz., f29,50, ISBN 90 6550 338 2).

Zoals de titel suggereert, is dit boek een aanval op de praktijk en de theorie, van de 'nieuwe' verhalende geschiedschrijving en op veel van wat daarmee in verband te brengen valt. Vries constateert dat de vaak historistisch geïnspireerde verhalende geschiedschrijving die in de jaren zestig en zeventig definitief overwonnen leek, de laatste jaren een opmerkelijke reëntree heeft gemaakt. En de sociaal-wetenschappelijk georiënteerde, sociaal-economische geschiedschrijving waarmee Vries zelfde meeste affiniteit voelt, werd daarmee in de verdediging gedrongen. Een van de eigenaardigheden van dit boek is inderdaad het enthousiasme en de verve waarmee Vries de successen van het narrativisme en 'de teloorgang' (om een het laatste jaar plotseling zo in de mode gekomen woord te gebruiken) van de sociaal-economische geschiedbeoefening uiteenzet. Welke bezwaren Vries ook hebben mag tegen de narrativistische wending, op het succes daarvan wenst hij niet af te dingen.

Wat Vries in die narrativistische wending stoort, is het verlies aan wetenschappelijke betrouwbaarheid in de daaruit voortkomende geschiedschrijving. Zijn criteria voor weten-